COLOCVIU STRATEGIC

Nr. 6
Iunie 2015

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

INSTITUȚII, DECLIN ŞI SECURITATE

Mihai ZODIAN

Schimbarea relațiilor de putere pe plan internațional continuă să reprezinte unul dintre cele mai arzătoare subiecte pe agenda relațiilor internaționale şi studiilor de securitate. Problemele economiei occidentale, din 2007/2008 încoace, în contrast aparent cu dinamismul unei bune părți a omenirii, au încurajat un val de pesimism. În Marele declin, celebrul istoric britanic Niall Ferguson îşi propune să ofere un diagnostic, accentuând impactul trăsăturilor instituționale vestice.

Niall Ferguson, *Marele declin. Cum decad instituțiile şi mor economiile*, Editura Polirom, Iaşi, 2014, 176 p.

Ideea declinului Occidentului a revenit în atenția publicului în ultimii ani, odată cu controversele legate de intervenția din Irak şi cu disputele americane referitoare la datorie şi buget. Criticată ca o formulă ideologică[1], tema şi-a exercitat în continuare influența în dezbaterile academice şi politice. Niall Ferguson şi-a propus să ofere o explicație de inspirație liberală a acestui subiect.

Istoricul britanic s-a consacrat cu o serie de lucrări dedicate Primului Război Mondial şi istoriei financiare şi a devenit popular prin lucrări şi prelegeri, despre teme diverse, de la cele economice la ascensiunea Vestului[2]. Aceste lucrări erau, în general, optimiste, chiar triumfaliste în ceea ce priveşte viitorul civilizației occidentale. De această dată, autorul devine pesimist, poate în mod excesiv şi cu unele interpretări forțate.

Inspirația lui Ferguson se regăseşte în instituționalismul istoric, îndeosebi în lucrările Douglass North. Acesta din urmă a explicat dezvoltarea economică a statelor din Europa de Vest şi America de Nord prin gradul de deschidere al instituțiilor[3]. Normele şi practicile care garantau contractele şi încurajau inițiativa privată au permis acumularea de avere şi putere, spre deosebire de alte societăți, precum cele chineză sau Imperiul Otoman[4].

În *Marele declin*, Ferguson adaptează ideile lui North şi ale colaboatorilor acestuia, pentru a realiza un diagnostic al societăților occidentale contemporane, o serie de predicții şi unele recomandări adresate decidenților şi opiniei publice.

Principalul argument în favoarea unui declin al Occidentului, mai precis al puterii americane îl reprezintă o combinație între creşterea datoriei publice şi o tendință de accentuare a rigidității instituțiilor[5]. Principala considecință, pe termen mediu şi lung, ar fi, în opinia autorului, accelerarea dezechilibrului de putere dintre Vest şi actori precum China sau Federația Rusă. Astfel, Ferguson reia o parte a termenilor dezbaterilor şi controverselor elitei de la Washington în ultimii ani.

Declinul capabilităților reprezintă însă un concept destul de ambiguu, încărcat de valențe emoționale şi ideologice. De obicei, puterea are două sensuri, cel absolut sau de eficiență/eficacitate în atingerea unui scop şi cel relativ, comparativ, în care, potrivit unor definiții celebre ale lui Max Weber şi Robert Dahl, un actor este influențat sau constrâns de

altul, simplificând puțin o elaborare intelectuală destul de amplă[6]. Din perspectivă socială, inclusiv al relațiilor internaționale, al doilea sens contează, deoarece pune în evidență caracterul interactiv al comportamentelor[7].

Pentru a face mai clară diferența, este suficient să ne imaginăm o cursă. Declinul relativ are loc atunci când un competitor îl depăşeşte pe celălalt; cel absolut, atunci când alergătorul îşi pierde condiție[8]. Prin urmare, cauzele celor două fenomene pot diferi în mod radical, la fel şi soluțiile. Asta înseamnă că discuțiile despre declin nu trebuie să aibă o conotație atât de catastrofică cum se presupune deseori.

Astfel, avem teorii ale declinului relativ care scot în evidență impactul dezvoltării economice a R. P. Chineze asupra distribuției internaționale a capabilităților, potrivit cărorã, problema este, în linii mari, controlabilă, din perspectivă americană, printr-o combinație între alianțe regionale, descurajare şi cooperare pragmatică. Lor li se alătură teorii mult mai pesimiste, potrivit cărora, modelul american de societate este în criză, din rațiuni instituționale, culturale sau economice, deci şi în termeni absoluți. Nu în ultimul rând, globaliştii susțin că sistemul de state ca instituție tinde să devină constrâns de dezvoltarea interacțiunilor mondiale de toate felurile[9].

Ferguson intră în a doua categorie: societatea americană şi Occidentul, în general sunt afectate de un declin absolut, pe termen mediu şi lung, care ar fi devenit evident în ultimii ani. Problema datoriilor publice este, la rândul său, doar o consecință a defectării sistemului instituțional. Principala vinovată: tendința de dezvoltare a politicilor sociale, care a crescut gradul de reglementare şi a inhibat, în consecință, pentru autor, capacitatea de inovare a indivizilor şi grupurilor[10].

Mecanismul este destul de simplu; problemele instituționale angrenează creşterea nesustenabilă a datoriei publice, în viziunea istoricului britanic, având drept consecință stagnarea economică şi politică. În acest context, Occidentul devine vulnerabil. Potrivit metaforei cursei, competitorii săi, în primul rând China au ocazia de a prelua conducerea plutonului, amenințând securitatea Vestului.

O mare parte a lucrării este destinată popularizării clasicei teze elaborate de North şi colaboratorii despre ascensiunea economică a Vestului[11]. Ferguson scoate în evidență factori precum statul de drept şi beneficiile pe care acesta le acordă, în special în ceea ce priveşte garantarea contractelor şi creşterea încrederii, necesară saltului economic. Consolidarea instituțională a avut şi alte beneficii, nu doar cele legate de producție şi comerț; de exemplu, Marea Britanie şi-a permis să susțină pe credit conflictul cu Franța napoleoniană, deoarece finanțiştii erau convinşi că îşi vor primi banii înapoi[12].

Istoricul britanic sugerează existența unei potențiale contradicții între statul de drept şi democrații, reflectând unele idei contemporane referitoare la rolul expeților în guvernare şi critica participativă la adresa acestora[13]. El susține că cetățenii „pasează responsabilitate" plății datoriilor urmaşilor lor, prin sprijinirea extinderii politicilor sociale[14]. Nu este însă un argument nou, ci una dintre criticile clasice la adresa statului bunăstării.

Poate cea mai controversată idee a lui Ferguson se referă la respingerea popularei teorii care lega dereglementarea de criza financiară începută în 2007. Autorul şi-a asumat aici o sarcina destul de dificilă, nu doar din cauza spijinului public de care se bucură afirmațiile contrare, ci şi pentru că acestea sunt destul de coerente şi au un caracter predictiv, fiind elaborate înaintea acestor evenimente. În cea mai importantă formulare, cea a lui Susan Strange, din anii '70, globalizarea şi eliminarea unor restricții, în principal cele bancare adoptate după crahul din 1929, au condus la dezvoltarea unui „capitalism de cazino", care drena banii inflaționişti în speculații, transformându-se într-o lume în sine, impresionantă din punct de vedere al capitalizării, dar în mod fundamental instabilă şi predispusă la panici[15].

Atitudinea față de reglementare nu este însă doar o chestiune academică, ci şi una cu implicații politice, economice şi sociale deloc de neglijat. Autoritățile americane şi europene au urmat politici diferite referitoare la acest subiect, după criza începută în 2007-2008,

Mihai-Vladimir ZODIAN este cercetător în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate din Universitatea Națională de Apărare „Carol I", Bucureşti.

tema afectând şi dezbaterea publică recentă referitoare la acordul de liber-schimb TTIP. Reprezentanţiii băncilor s-au opus creşterii stricteţii regulelor, creştere promovată de către o mare parte a decidenţilor UE, iar criticii de stânga au sprijinit demersurile respective.

Aici, autorul inversează teza: reglementarea băncilor nu numai că a avut efecte negative, dar este chiar responsabilă de criză. Acestea ar fi fost responsabili de înclinarea spre risc a admionistratorilor companiilor, deveniţi funcţionari plătiţi în funcţie de marja de profit, ceea ce stimula speculaţia bursieră; au permis ascensiunea agenţiilor de rating; au încurajat erorile de politici ale băncilor centrale; au distorsionat piaţa prin politici sociale, în timp ce China a folosit moneda depreciată pentru a beneficia de boomul speculativ[16]. Astfel, s-ar fi creat un climat favorabil unui nou crah bursier.

În restul lucrării, istoricul britanic consideră că alte două elemente ale modelului occidental sunt puse sub semnul întrebării şi anume statul de drept şi societatea civilă. Primul este afectat de rolul crescând al avocaţilor şi de popularitatea sistemului de drept continental în interiorul Uniunii Europene, susţine Ferguson, reluând idei clasice referitoare la avantaje dreptului comun[17]. Societatea civilă ar fi în declin, ca urma a extinderii excesive a funcţiilor clasice[18].

Rezumând, *Marele declin* blamează problemele actuale ale Vestului pe îndepărtarea de statul minimal al secolului XIX. Implicit, autorul consideră că doar un singur ansamblu instituţional asigură succesul, exprimat în termeni de democraţie liberală şi de bunăstare economică. Deseori însă, Ferguson nu oferă însă o argumentare satisfăcătoare.

Mai întâi, el preia necritic interpretarea instituţionalismului istoric despre modernizarea occidentului şi evită argumentele criticilor. De exemplu, Pomeranz a susţinut, folosind metoda comparativă, că principalul atuu al Vestului nu a constat neapărat în mai mare deschidere a structurilor sale politice şi economice, ci din într-o combinaţie de geografie şi resurse, care, alături de alţi factori comuni cu, de exemplu, societatea chineză, i-a permis să evite o criză de suprapopulare, la sfârşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX şi să iniţieze Revoluţia Industrială[19]. În general, este foarte greu de identificat, fie şi măcar cu un grad limitat de precizie, care dintre diversele variabile identificate de cercetători poate explica fenomenul respectiv, ţinând cont de faptul că avem de-a face cu o dublă interpretare, în condiţii de imprecizie: a mărturiei documentelor şi a cauzelor evenimentelor.

În al doilea rând, Ferguson nu a realizat o analiză comparativă a instituţiilor Statelor Unite şi măcar a principalilor săi competitori, cum ar fi China. S-ar putea ca structurile politice şi economice occidentale să se fi orientat mai mult spre stabilitate, dar un declin grav s-ar înregistra abia atunci când concurenţii încep să accelereze. Or, e greu de spus că aceştia reprezintă un ideal de mobilitate şi adaptabilitate socială, cel puţin în actualul context.

De asemenea, nu este clar dacă factorii identificaţi de North pentru explicarea trecutului economic al Occidentului sunt valabili şi în prezent. Cauzele pot varia în funcţie de context, iar Ferguson evită să discute, din punct de vedere metodologic, abordarea folosită în *Marele declin*. Acest punct slab pare a-i induce tendinţa de a se referi numai la cazurile favorabile tezei sale, ceea ce reprezintă o potenţială eroare de argumentare.

În continuare, discuţia despre reglementare nu tratează în mod suficient problema financiară, dezvoltarea pieţei derivatelor, devenite aproape imposibil de evaluat înainte de criza din 2007-2008. Ferguson recurge aici la argumentul destul de neconvingător „cred că este foarte improbabil”[20], fără să arate de ce. Subiectul este tratat în mod global, în loc să fie abordat diferenţiat.

Un şi mai mare defect, din perspectiva instrumentelor de cercetare îl reprezintă abuzul retoric, mai ales atunci când Ferguson se vede nevoit a contesta rezultatele unor cercetători specializaţi într-o anumită perioadă, pentru a-şi susţine teza, după cum a subliniat istoricul Ovidiu Pecican[21]. În loc să folosească teza pentru a înţelege faptele, pare că le adaptează pe cele din urmă afirmaţiilor sale. De exemplu, discutând Revoluţia Glorioasă din Marea Britanie a secolului al XVII-lea, el respinge concepţiile contrare, fără a-şi argumenta în mod raţional decizia respectivă[22].

În acelaşi stil, Ferguson respinge existenţa unui progres tehnologic semnificativ în ultimele decenii, comparat cu perioadele anterioare,

cam până în anii ’70[23]. Din nefericire, recurge la exemple şi citări anecdotice. Opoziția dintre statul bunăstării sociale şi inovare presupusă de autor nu este nici ea o chestiune dihotomică, ci mai curând o problemă de gradare şi de nuanțare a politicilor.

Cu toate acestea, lucrarea este interesantă, deoarece atrage atenția asupra importanței cunoaşterii instituțiilor politice şi economice. Ferguson popularizează unele explicații dezvoltate de specialişti, mai puțin cunoscute în rândul publicului larg. Dezbaterile vor continua probabil, ținând cont de importanța subiectului şi de interacțiunea cu valorile şi ideologiile dominante în Occident.

---

[1] Vezi Simona Soare, *Sub povara a 90.000 de tone de diplomație?*, Editura Militară, Bucureşti, 2013. Autoarea argumentează destul de convingător că Statele Unite nu se află în declin absolut.

[2] De exemplu, Niall Ferguson, *The Pity of War: Explaining World War I*, Basic Books, 2000; Niall Ferguson, *Civilizația. Vestul şi restul*, Editura Polirom, Iaşi, 2011.

[3] Douglass North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, 1990.

[4] *Ibidem,* pp. 112, 130.

[5] Niall Ferguson, *Marele declin. Cum decad instituțiile şi mor economiile*, Editura Polirom, Iaşi, 2014, pp. 1-5.

[6] Pentru mai multe detalii, vezi Lucian-Dumitru Dîrdală, „Putere, pluralism, poliarhie: traseul conceptual al lui Robert Dahl”, în Robert A. Dahl, *Poliarhiile: participare şi opoziție*, Editura Institutul European, Iaşi, 2000.

[7] *Ibidem*.

[8] Amihai Glazer, Kai A. Konrad, „The Wide Importance of Conflict”, în Amihai Glazer, Kai A. Konrad, *Conflict and governance*, Springer, 2003, p. 3.

[9] De exemplu, Robert Gilpin, *Economia politică a relațiilor internaționale*, Editura DU Style, Bucureşti 1999, Joseph Nye jr., *Viitorul puterii*, Editura Polirom, Iaşi, 2012. O critică a teoriilor declinului se regăseşte în Soare, *op. cit.*, cu accentul pe puterea absolută.

[10] Niall Ferguson, *Marele declin*, pp. 31-44.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*, pp. 45-47.

[13] *Ibidem*, pp. 47-48.

[14] *Ibidem*, pp. 49-54.

[15] Susan Strange, *Casino capitalism*, Manchester University Press, 1997.

[16] Niall Ferguson, *Marele declin*, pp. 62-63.

[17] *Ibidem*, pp. 85-114.

[18] *Ibidem*, pp. 115-137.

[19] Kenneth Pomeranz, *Marea divergență. China şi naşterea economiei mondiale europene*, Editura Polirom, Iaşi, 2012.

[20] Niall Ferguson, *Marele declin*, p. 65.

[21] Ovidiu Pecican, „Declin apusean? Niall Ferguson, *Marele declin. Cum decad instituțiile şi mor economiile”*, în *Observatorul Cultural*, 30 ianuarie 2015.

[22] *Ibidem*, p. 41.

[23] *Ibidem*, p. 151.

CONCLUZII

- *Niall Ferguson propune o explicație a problemelor politice şi economice occidentale în termenii teoriei instituționalismului istoric, dezvoltat de Douglass North şi de alți cercetători. Rigiditățile structurale, îndeosebi excesul de reglementări, vulnerabilitățile statului de drept şi reducerea apetenței pentru socializare ar fi responsabile de un potențial declin al Vestului.*

- *Lucrarea trece prea repede peste o serie de probleme logice şi dezbateri empirice referitoare la modernizare, industrializare şi democratizare. Cu toate acestea, poate aduce o contribuție semnificativă la ameliorarea calității dezbaterilor publice.*

COLOCVIU STRATEGIC este o publicație a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce prezintă principalele rezultate ale unor studii de cercetare, sintezele unor evenimente ştiințifice, opiniile şi punctele de vedere ale masteranzilor şi doctoranzilor, implicați în cercetarea ştiințifică din domeniul apărării şi securității.

COLOCVIU STRATEGIC
Supliment al revistei *Impact Strategic*
Redactor: dr. Mihai ZODIAN
e-ISSN 1842-8096, ISSN-L 1841-7396, 289/2016

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, Sector 5, Bucureşti
Telefon: 021.319.56.49, Fax: 021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Site: http://cssas.unap.ro